

В. В. АНГОЛЕНКО

викладач

Житлово-комунальний коледж

Харківського національного університету міського господарства

ім. О. М. Бекетова

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ, ЯК ПРОЦЕС ВІДНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

У статті науково обґрунтовано й охарактеризовано сутність і зміст соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників, які звільнені від відбування покарання з випробуванням. Проаналізовано методи та форми соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання. Розглянуто сучасні питання, які стосуються ресоціалізації та виправлення неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання. Завдяки аналізу нормативно-правової бази України визначено завдання, які виконують у процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, розглянуто як складний процес, зумовлений знаннями індивідуальних особливостей неповнолітніх правопорушників, спрямований на забезпечення зміни соціально-негативних поглядів, інтересів, цілей особистості; особливу форму надання неповнолітньому соціально-педагогічної та психологічної допомоги, патронажу неповнолітнього правопорушника та його родини.

Ключові слова: неповнолітні правопорушники, соціально-педагогічний супровід, соціально-педагогічна допомога, патронаж, форми та методи соціально-педагогічного супроводу.

Сьогодні наша держава опинилася у важких умовах, коли фактично одночасно відбуваються економічні, політичні та правові перетворення, що особливо позначається на розвитку особистості неповнолітніх та сфері родинних відносин, де відображаються та акумулюються всі суперечності кризисного стану нашого суспільства. Дисфункція родини та зменшення виховного потенціалу закладів освіти призводять до появи таких соціально небезпечних явищ, як криміналізація середовища неповнолітніх, соціальне сиріцтво, безпритульність, зумовлює зростання кількості правопорушень, скоєних неповнолітніми, та підвищення рівня їх тяжкості.

У зв'язку з необхідністю вирішення питання декриміналізації середовища неповнолітніх і зменшення соціальної шкоди від зростання злочинності серед неповнолітніх, а також профілактики цього негативного явища українська держава прийняла низку нормативно-правових актів: Конституцію України, Закон України “Про охорону дитинства”, Закон України “Про пробацію”. Набувають чинності й відповідні Постанови Пленумів Верхов-

ного Суду України, зокрема “Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність”, “Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх” та “Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру”, розділ XV “Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх” Кримінального кодексу України, глава 38 “Кримінальне провадження щодо неповнолітніх” Кримінально-процесуального кодексу тощо.

Зміни, які відбуваються в нормативно-правовій базі держави, докорінно трансформують вимоги до покарання неповнолітніх правопорушників і до здійснення їх соціально-педагогічного супроводу, таким чином, неповнолітні правопорушники потребують, насамперед, не ув'язнення, а соціально-педагогічної корекції, підтримки та надання можливості повернення до повноцінного існування в суспільстві. Однією з форм покарання, що забезпечує надання соціально-педагогічної допомоги неповнолітнім правопорушникам, є звільнення від відбування покарання з випробуванням, яке здійснюється з урахуванням вікових і психологічних особливостей неповнолітніх правопорушників та спрямоване на забезпечення їх нормального фізичного й психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та покращення соціальних стосунків. Пошук шляхів, методів і засобів соціально-педагогічного супроводу та підтримки особистості неповнолітнього в процесі відбування покарання з випробуванням є наразі однією з найактуальніших науково-практичних проблем.

Враховуючи трансдисциплінарний характер соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як форми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, його окремі аспекти було розглянуто в науковій літературі, зокрема у працях з педагогіки та соціальної роботи (О. Беци, М. Галагузової, В. Кривуші, В. Синьова, А. Сухова, та ін.), права (О. Бандурки, О. Джужи, О. Зубкова, В. Львовичка, В. Наливайко, О. Неживець, М. Панасюка, В. Прусс, М. Садовнікова, В. Трубнікова, Д. Ягунова, А. Ярового та ін.), психології (Н. Максимова, Л. Ростомова, Н. Савчук, І. Ярмиш, та ін.) і безпосередньо соціальної педагогіки (Ю. Гарасимів, М. Гевко, С. Горенко, Н. Калашник, О. Караман, А. Капської, С. Харченко, Ю. Чернецкої та ін.).

Аналіз праць учених дає змогу зробити висновки, що сьогодні бракує чіткого обґрунтування сутності та змісту соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Тому *метою статті* стало визначення сутності та характеристики соціально-педагогічного супроводу, спрямованого на ресоціалізацію неповнолітніх правопорушників, які звільнені від відбування покарання з випробуванням.

Визначення сутності досліджуваного явища передбачає висвітлення поняття “соціально-педагогічний супровід”. Огляд наукових праць І. Звє-

ревої, Т. Журавель, І. Парфанович дає підстави розглядати соціально-педагогічний супровід у вузькому та широкому значенні: як забезпечення найбільш доцільного соціального розвитку неповнолітнього правопорушника та соціалізації, його активного самопрояву в житті, а також підтримка неповнолітнього правопорушника в реальному житті, безпосередньо в ситуації, яка з ним виникла, і яку забезпечує та моделює працівник соціальної сфери.

Причому об'єктом соціально-педагогічного супроводу є сам неповнолітній, звільнений від відбування покарання з випробовуванням, його сім'я та оточення; суб'єктом – працівник соціальної сфери, який проводить свою роботу з метою сприяння соціалізації особистості неповнолітнього правопорушника в умовах опосередкованого соціально-педагогічного втручання в життєдіяльність клієнтів, для стимулювання їхньої десоціалізації та формування ресоціалізованості в умовах соціокультурного середовища.

Аналіз нормативно-правової бази України та праць О. Караман, В. Лютого, В. Синьова дав змогу визначити завдання, які виконують у процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробовуванням:

1. Соціально-педагогічна та психологічна реабілітація неповнолітніх правопорушників.

2. Надання своєчасної, кваліфікованої, комплексної допомоги неповнолітнім правопорушникам, спрямованої на відновлення соціально-педагогічну корекцію психічних функцій і станів особистості.

3. Забезпечення прав і законних інтересів неповнолітніх правопорушників у сферах життєдіяльності (сприяння у відновленні документів, забезпечення освітою, допомога у працевлаштуванні та дотримання прав на житло тощо).

4. Взаємодія з родиною для мінімізації рецидивних правопорушень та встановлення відносин, які базуються на довірі та повазі.

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробовуванням, відкриває перспективи особистісного зростання неповнолітніх, допомагає їм увійти в ту “зону розвитку”, яка їм поки ще недоступна. Сутнісною характеристикою соціально-педагогічного супроводу є створення умов для переходу особистості неповнолітніх правопорушників до самореалізації та своєчасне запобігання рецидивних правопорушень і асоціальної поведінки. Умовно можна сказати, що в процесі соціально-педагогічного супроводу працівник соціальної сфери створює умови та надає необхідну й достатню (але ні в якому разі не надлишкову) підтримку для переходу від позиції “Я не можу” до позиції “Я можу сам справлятися із своїми життєвими труднощами”.

Аналіз наукових праць М. Калиняк, В. Оржеховської, О. Пилипенко, А. Татенко, В. Тюріної дає можливість стверджувати, що в процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробовуванням, необхідно проводити роботу за такими напрямками:

1. Соціально-педагогічний – вивчення особливостей неповнолітнього правопорушника, його розвитку, соціальних зв'язків, комплексна оцінка потреб для подальшого планування роботи з ним і створення умов для всебічного розвитку (педагогічного, правового, морального), а також здійснення захисту прав неповнолітнього.

2. Соціально-психічний – визначення особливостей психічних процесів (пам'ять, мислення, уява тощо), психологічних проблем неповнолітнього правопорушника, його ступінь конфліктності та агресивності, наявність лідерських якостей тощо.

3. Соціально-медичний – створення умов щодо збереження й охорони здоров'я, його зміцнення, профілактики алко- та наркозалежності, а також роботу з тими, хто є залежним від психоактивних речовин.

4. Валеологічний – формування знань у неповнолітнього правопорушника про здоровий спосіб життя, шляхи збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я, а також розвиток санітарно-гігієнічних умінь і навичок.

5. Соціокультурний – створення умов для всебічного художньо-естетичного, морального розвитку (гуртки за інтересами, культурно-масові заходи, тематичні вечори тощо).

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробовуванням, це, насамперед, навчання, виховання та розвиток підлітків для їх подальшого життя в суспільстві. Педагогічна корекція необхідна для ліквідації соціально-педагогічної занедбаності, затримки інтелектуального розвитку та сприяння відповідальному відношенню неповнолітніх правопорушників до свого фізичного та психічного здоров'я.

У спілкуванні з неповнолітніми, звільненими від відбування покарання з випробовуванням, працівнику соціальної сфери необхідно дізнатися про їхні можливості, зняти скованість у процесі спілкування та стимулювати їхню пізнавальну діяльність, застосовуючи стимуляцію у вигляді схвалення, підтримки тощо. Багато уваги варто приділити ігровим моментам, надати можливість неповнолітнім правопорушникам право вибирати, зняти внутрішнє напруження, яке часто створюють неправильні дії батьків, надавати допомогу в адаптації неповнолітніх правопорушників до дорослого життя та вибору професії.

Ефективність і результативність соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробовуванням, залежить від правильності вибору форм і методів роботи.

Серед форм роботи, які є доречними в процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, можна виділити: групові (тренінги, за допомогою яких неповнолітні правопорушники мають можливість покращити стосунки з батьками та іншими людьми тощо) та індивідуальні (консультація неповнолітніх правопорушників на міждисциплінарні теми тощо).

Аналіз наукових праць Ю. Бабанського, М. Болдирева, М. Гончарова, Т. Ільїної створив підстави для визначення різноманітних методів виховання. Розглянемо найбільш значущі для використання в процесі соціально-педагогічного супроводу правопорушників:

1. Метод формування свідомості особистості (лекції, бесіди, дискусії на різноманітну тематику: морально-етичну, естетичну, присвячені питанням фізіології та гігієни тощо).

2. Метод експертної оцінки (тестування неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням, для визначення їхнього професійного призначення; анкетування, за допомогою якого збирають статистичні дані про самого неповнолітнього правопорушника або пов'язаних з ними осіб).

3. Метод стимулювання діяльності й поведінки (ігри, за допомогою яких неповнолітні правопорушники вчаться спілкуватися між собою та вирішувати життєві ситуації; змагання, під час яких можна виявити лідера).

Серед соціально-педагогічних методів особливу групу становлять методи корекції: заохочення й покарання. Ставлення до цих методів виховання в різні періоди розвитку української педагогічної думки було різне: від необхідності застосування покарань (зокрема й фізичних покарань у школі) до повного їх заперечення. Вся історія соціально-педагогічної думки свідчить про те, що методи корекції (заохочення й покарання) – це найскладніші способи впливу на особистість неповнолітнього [2, с. 147–158]. Існують деякі правила успішності застосування цих методів, які необхідно знати працівнику соціальної сфери: заохочення й покарання повинні бути спрямовані не на особистість дитини, а на її вчинок; вони повинні бути мобільні та індивідуальні, застосовуватися авторитетним працівником соціальної сфери для особи неповнолітнього правопорушника; заохочення та покарання вимагають шанобливого ставлення до неповнолітнього, часте їх застосування до одного й того самого неповнолітнього правопорушника створює додаткові труднощі в роботі з ним; у практичній діяльності працівника соціальної сфери повинні застосовуватися різноманітні інтерпретації цих методів, з урахуванням прав, свобод та інтересів неповнолітнього правопорушника.

Під час реалізації вищезазначених методів соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, можна очікувати позитивні зміни в поведінці неповнолітніх правопорушників, їхніх відносинах із родиною та оточуючими людьми, суспільством; зменшення факторів ризику, які призводять до рецидивних правопорушень і бродяжництва; формування в неповнолітніх правопорушників морально-етичних цінностей і ефективних стратегій поведінки, досвіду прийняття самостійних рішень у різних життєвих обставинах, навичок відповідальності за самостійно прийняті рішення.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випро-

бовуванням, – це складний процес, зумовлений знаннями індивідуальних особливостей неповнолітніх правопорушників, спрямований на забезпечення змін їх соціально-негативних суспільно-значимих поглядів, інтересів, цілей. Також це особлива форма надання особистості неповнолітнього соціально-педагогічної та психологічної допомоги, патронаж неповнолітнього правопорушника та його родини. Соціально-педагогічний супровід передбачає не виправлення недоліків, а пошук прихованих ресурсів розвитку особистості неповнолітніх, опору на їхні власні можливості та створення на цій основі соціально-педагогічних умов для успішної ресоціалізації та адаптації в суспільстві.

Подальші дослідження будуть присвячені розробці та реалізації на практиці програми соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Список використаної літератури

1. Зверева І. Д. Соціальна, педагогічна та психокорекційна робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі : метод. посіб. з питань реабілітації у громаді неповнолітніх засуджених / [автори-упоряд.: Т. П. Авельцева, З. П. Бондаренко, Н. В. Зимівець ; наук. ред. І. Д. Зверева]. – Київ : Наук. світ, 2006. – 277 с.

2. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації : навч.-метод. комплекс / [авт.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський та ін. ; заг.ред.: І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко]. – Київ : Фенікс, 2007. – 528 с.

3. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : монографія / Олена Леонідівна Караман. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – 448 с.

4. Козубовська І. В. Рання профілактика протиправної поведінки неповнолітніх (психолого- педагогічні аспекти) : дис.... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ірина Василівна Козубовська. – Ужгород, 1996. – 422 с.

5. Парфанович І. І. Система виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми : навч. посіб. / І. І. Парфанович. – Тернопіль : ТИПУ, 2005. – 175 с.

6. Харченко С. Я. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова. – Харків : Видавнича група “Основа”, 2012. – 143 с.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2016.

Анголенко В. В. Социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних, освобожденных от отбывания наказания с испытанием, как процесс восстановления социального статуса личности в условиях развития правового общества в Украине

В статье научно обоснованы и охарактеризованы сущность и содержание социально-педагогического сопровождения, направленного на ресоциализацию несовершеннолетних правонарушителей, освобожденных от отбывания наказания с испытанием. Проанализированы методы и формы социально-педагогического сопровождения несовершеннолетних, освобожденных от отбывания наказания. Рассмотрены современные вопросы, касающиеся ресоциализации и исправления несовершеннолетних правонарушителей, освобожденных от отбывания наказания. Благодаря анализу нормативно-правовой базы Украины определены задания, которые выполняются в процессе социально-педагогического сопровождения несовершеннолетних, освобожденных от отбывания наказания с испытанием. Социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних, освобожденных от отбывания наказания с испытанием, рассмат-

ривается в виде сложного процесса, обусловленного знаниями индивидуальных особенностей несовершеннолетних правонарушителей, устремлённого на обеспечение изменений социально-негативных взглядов, интересов, целей личности; особые формы предоставления несовершеннолетнему социально-педагогической и психологической помощи, патронажа несовершеннолетних правонарушителей и его семьи.

Ключевые слова: несовершеннолетние правонарушители, социально-педагогическое сопровождение, социально-педагогическая помощь, патронаж, формы и методы социально-педагогического сопровождения.

Angolenko V. Socio-Pedagogical Support of Minors Released from Probation, a Process of Restoring the Social Status of the Individual in Terms of Development of Rule of Law in Ukraine

For the purpose of the article is taken scientific justification and description of the nature and content of socio- pedagogical support aimed at re-socialization of juvenile offenders who release from serving a sentence of laboratory tests. This article analyzes the methods and forms of social and educational support for minors released from punishment. Among the socio- pedagogical methods group includes methods of correction, these include rewards and punishments. The attitude to these methods of education in different periods of development of national educational thought was different: the need to use punishment (including physical punishment at school) until their objections. The entire history of social and educational thought suggests that methods of correction (rewards and punishments) – is the most difficult ways to influence the personality of a minor. Proved that the socio-pedagogical support of minors released from the punishment of the tests is, first and foremost, training, education and development of adolescents for their future life in society.

The author deals with contemporary issues concerning re-socialization and correction of juvenile offenders released from punishment. Analysis of the legal framework of Ukraine allowed to identify tasks that run in the socio- pedagogical support, minors exempted from punishment of laboratory tests. Socio- pedagogical support of minors released from the punishment of the tests are considered as a complex process due to the knowledge of individual personalities juvenile offenders aimed at providing negative changes in social attitudes, interests and goals of the individual; special forms of juvenile social, educational and psychological support, patronage juvenile offender and his family.

The author argues that social and pedagogical support includes not correct deficiencies, and search for hidden resources of individual juveniles resistance on their own capabilities and the creation of the basis of social and educational conditions for successful resocialization and social adaptation. Determined the further direction of research problems raised, which is to develop socio-pedagogical support of juvenile offenders released on probation.

Key words: juveniles offenders, social and educational support, social and educational assistance, patronage, forms and methods of social and pedagogical support.